

vele. Azt hiszem, hogy az emberi cselekvést irányító nagy mitoszok között Benda semmi esetre sem hanyagolhatta el Prometheusz mitoszát és szinte biztosan tudom, hogy nem is hanyagolta el. De nem csak Prometheusz létezik, hanem Herkules is. Nem csak a „szabad művészetek“ (artes liberales) léteznek, hanem azok is, melyeket valaha „szolgaiak“-nak neveztek. A mesterségek is léteznek és a mesterségek tettek annyit az emberiség felszabadításáért, mint a szabad művészetek.

Két vonalon követhetjük az emberiség történetét. Az egyik a prometheusi, s mi, írók dicsőségünknek tartjuk, hogy ezen a vonalon működhetünk. Azt hiszem, Bendának is dicsőségére válik, hogy néhány évvel ezelőtt olyan könyvet írt, mint „Az irástudók árulása“; e művével ő is a prometheusi vonalra helyezkedett. De a prometheusi vonal nem az egyetlen lehetséges. A herkulesi vonal is létezik és a mai idők bizonyítják, hogy Prometheusz csak akkor dolgozik jól, ha Herkules segítségére siet. Arra gondolok, amit az utóbbi évek folyamán a tudományok fejlődésétől tanultunk s ez az, hogy igen gyakran a munkások, a technikusok tesznek fel a tudósoknak olyan kérdéseket, melyek új igazságok felismeréséhez vezetnek. Már nem léteznek szabad és szolgai művészetek. Az összes művészetek és mesterségek nem külön-külön, hanem egymást kölcsönösen támogatva dolgoznak, s az új orosz társadalmi rendet azért tartjuk valóban újnak, mert ezt az együttműködést nemcsak, hogy nem utasítja vissza, hanem szenvedélyesen ajánlja. A munkás, a technikus és a tudós együttműködését láthatjuk ott s a gondolkodó nem érzi magát elkülönítve, nem hiszi, hogy valamilyen szellemi kényszerűségből más világban él, mint a munkás, hanem tudatosan abban a világban akar élni, melyben a munkások élnek. Ennek az életfelfogásnak ereje a közös érzés és munka akaratából származik. Nem a hasonlatosság akarásáról beszélünk, hanem a közösség akarásáról. Ezeket az embereket az a mély érzés vezérli, hogy alapjában véve mindnyájan hasonlóak vagyunk, hogy sorsunk, Hugo szavával élve, egységes; ugyanaz a munkás és a tudós számára; hogy a magán- és köz-élet, a betegségek és megpróbáltatások s végül a halál kérdése azonos mindnyájunk számára s hogy gondolatokat tisztázó erőnk, eszünk pislákoló mécse sajnos igen gyakran szinte semmivé válik ezekkel a titkokkal szemben.

Ezért érezzük oly mélyen hasonlóságunkat s amikor tudatába jutunk ennek a mély hasonlóságnak, közösségben érezzük magunkat s nemcsak keressük, de akarjuk, építjük is e közösség kifejezését és megvalósítását.

JEAN GUÉHENNO: A KULTÚRA VÉDELMEBEN. . .

Tegnap esti felszólalásom alkalmával úgy emlékszem, hogy a szokás szerint „Hölgyeim és Uraim“-nak szólítottam önöket. Nem vagyok képes önöket ma este is így szólítani. Azt, amiről összejövete-lünkön szó van a „Hölgyek“ és „Uraik“ nem tudják megvédelmezni. A kultúra védelmére az emberek bajtársiassága szükséges. „Bajtársak“-nak nevezem tehát önöket. Tudom, hogy ez a megszólítás milyen politikai jelleget kölcsönözhet ennek a felszólalásnak. De mi itt nem vagyunk holmi akadémia; mi csak élő értékeket védelmezünk.

Be kell vallani: a kongresszuson előfordult néhányszor, hogy úgy beszélünk a kulturáról, mintha az nem létezne még. Ez amiatt történt, mert azok, akik sokkal inkább konzerválni, mint éltetni óhajtják a világot, egyszerűen tűrhetetlen értelemben használják a kultúra szót. A mai világ hazudik. A kulturát a maga igazolására használja fel. Valamelyi-

künk megemlítette tegnap Uljanov Davidovics Leóhoz intézett szavait. A Themze partján sétálgattak kettesben s amint elhaladtak a Westminster előtt U. odaszól társának némi megvetéssel a hangjában: „Ez az ő híres Westminsterük“. U. nagyon jól tudta, hogy az „ő Westminsterük“ nem az *övék*, hanem éppen annyira a mienk is. De nem volt képes elviselni, hogy egy ilyen műemlék a hatalomhoz való jog jelévé magasodjék, és árnyékot vessen a kihasznált tömegre. Az „ő Westminsterük“, a kultúra, — hogy szélesebb értelemben vegyük — hatalmas siremlék, mely körül őrt állanak. Közénk és a jövő közé szeretnék helyezni ezt a csodálatos siremléket. Azt hiszik, hogy nem merjük majd átlépni. Különös kép, a kulturát eszköznek tekintik a világ mozgásának megállítására. A mi számunkra a kultúra élő szellem. A siremlékből láng csap fel. A kultúra az élő és cselekvő ember módszere és értelmi műszere. Módot nyújt a nagyságra és megtanít arra, hogy „miképp teremti meg az ember az örökkévalóságát.“

Ahhoz, hogy a kulturát meghatározzam, nem szeretnék úgy beszélni, mint az, akivé lettem, mint intellektuel, művelt ember, holmi bandavezér, hanem, mint olyan ember, aki még csak vágyakozik a kulturára, mint valaki abból a tömegből, amelyet idejövet a könyökömmel súroltam. Tudom, hogy a tömeg érzése a kulturáról sokkal mélyebb és szenvedélyesebb, mint az enyém, mint — ha megengedik — a mienk, mivel mi a szentélyben élünk és a megszokás révén végül már semmit sem tisztelünk benne, míg a tömeg számára még csukott ajtajú templom, melybe belépni vágy. Az a nép, melynek nevében beszélünk teljesen friss és fiatal még. Meg van benne a siheder kíváncsisága és csodálkozó megdöbbenése. Minden vágya, minden reménye a műveltség. Érti benne az öntudatossághoz, az ismerethez, a méltósághoz jutás és a sors uralásának eszközét, amennyiben a felismerés uralást jelent. Érti, hogy a megismerés az ember végső győzelme és hogyha ez a megismerés nem elegendő az emberi életfeltétel összes nehézségeinek a legyőzésére, akkor is elég nemes reváns megismerni és a mélyéig átérteni a balsorsot.

Mélységesen hiszem, hogy az emberiéig története állandó mozgás. Az emberiség története: egyre nagyobb számú egyén öntudathoz és méltósághoz jutása. Méltóságnak a felelősségérzetet, a dolgokban való részvétel mértékét nevezem, a felelősséget, amit a dolgok sikerében és balsikerében érzünk. Az ilyen meghatározás szerint a francia és az orosz forradalom pontosan ugyanazon fejlődés részei. Éppen ezért — mint tegnap mondtam — nem hiszem, hogy nekünk franciáknak oly' nagy utat kellene megtennünk Moszkváig. Ellene vagyunk minden olyan világrendnek, amelyben az embert csak eszköznek tekintik. *Diderot* azt mondta: „Rabszolgákat tartani semmi; a túrhetetlen az, hogy a rabszolgákat állampolgároknak nevezzük.“ A kulturának és a forradalomnak, amit szit, nincs más feladata, mint megszüntetni ezeket a rászédéseket és hazugságokat.

Megmenteni és megvédeni a kulturát, annyi, mint megmenteni az imént említett kulturához-jutás módjait. És ezen a ponton kapcsolódik az intellektuális harc a politikai harchoz. A kultúra annál elevenebb, minél több az eleven szellem, a tiszta öntudat a világon. Kultúraellenesek mindazok a rendszerek és politikai uralmak, amelyek lehetetlenné teszik ezt a kulturához-jutást. Kulturálisak mindazok a rendszerek és politikai uralmak, amelyek támogatják. A kulturát megvédeni annyi, mint minden erőnkől támogatni a szocializmust és megakadályozni a fasizmust.

Fasizmus, szocializmus, — minél többet gondolkozom felettük, annál inkább az a meggyőződésem, hogy az önszeretet eszméje választja el

őket a leginkább. Az emberek egyidejűleg hasonlók egymáshoz és különbözőnek egymástól, de minden változik, a társadalom, a civilizáció aszerint, hogy milyen a felfogásuk erről a különbségről vagy hasonlóságról és hogy az egyiket vagy másikat ápolják-e vagy dicsőítik.

A fasiszta rendszer lehetetlenné teszi a méltóságot, mert a vezetők mértéktelen hiúságán alapul. Elég megnézni, hogy milyen körökben váltja ki a fasizmus a leghőbb lelkesedést. A fasizmus mindenképp a másokkal szembeni kiválóságukban túlságosan is elbizakodott fiatalokat lekesíti, akik csak azért dicsőítik annyira a tekintélyt és a hierarchiát, mert vélt kiválóságuk címén gyakorolni törekednek az elsőt és kihasználni a másodikat. Valamely fasiszta rendszerben úgyszólván csak a vezetők gondolkodnak. Sohasem azok, akiknek a vezetők parancsolnak. Ezek csak eszenvedik a rendszert.

A szocializmus sokkal átgondoltabb és elevebb a tömegben, mint a vezérekben. A szocializmust a hasonlóság szenvedélyes érzése és a közösségbeforrás belőle születő akarása sugalja. A szocializmus a tömegek reménye és a szocialista vezető tudja, hogy a tömegember méltósága az, amit hevíteni kell és az, ami a tekintélye határait megszabja.

Elérkeztem ahhoz a kérdéshez, amely bennünket írókat a leginkább kell, hogy érdekeljen. S ez ugyancsak a fenti. A különbségek kihasználása, — a hasonlóságok kihasználása: két egymással szembenálló politikai rendszer kifejtésének alkalmai. De ugyanakkor két szembenálló irodalmi rendszert is szülnék. Megmagyarázom miért.

Az odaadás, az emberek közti tragikus hasonlóság érzése, sorsunk azonoságának tudata a legnagyobb műalkotásokat szülte a 19. század elején. Az ember vallásának nevezhető érzés lobog *Benjamin Constant*, *Jouffroy*, *Michelet*, *Hugó* műveiben. Ezek az írók hasonlóknak érezték magukat és „hasonlók“ számára irtak. Önök jól tudják azonban, hogy mi történt később és hogyan foszlott szét ez a még túlságosan csak a szavakban égő hitvallás az 1850-es években. A 19. század közepén történt az, amit *Michelet* a „juniusi szakítás“-nak nevezett. E juniusi napokban a polgárok „a testvériségbe“ lövettek minden uccasarkon. Az az érzésem, hogy az emberben való hit ezekben a napokban veszett el a 19. század számára. Ebben az időben az elcsüggedt írók, akik az életet vizsgálva megundorodtak környezetüktől, kortársaiktól, a hasonlóság és a hasonlóság érzésének visszautasítását hirdették, mivel átérezni e hasonlatosságot azt jelentette volna, hogy magukra vegyék a polgárok rútságát és méltatlanságát. Természetesen a legjobbak, *Baudelaire*, *Rimbaud* és annyi más, elsősorban arra törekedtek, hogy önmaguk legyenek, remélve, hogy ha az összesek számára lehetetlen, legalább a maguk számára sikerül „megváltoztatni az életet“. Fájdalom, még a saját maguk számára sem sikerült. Csak szörnyű magányra találtak. „Megváltoztatni az életet“ — az egyén részéről kivihetetlen, az mindannyiunk dolga s maga a költő élete is csak akkor változhatik meg, ha mindannyiunk élete megváltozik.

De azt kell hinnem, hogy újjászületik a remény. Az emberben való hit, ami a 19. század kezdetének irodalmát sugalmazta, a tűz, ime, újra kigyul, mint mindig a nagy változások korában, az orosz forradalomban, ugyanugy, mint valaha a franciában.

Ez a kongresszus legelső sorban a közösségbeforrás nagy és új akaratát bizonyítja az összes írók részéről. Ha a 19. század végén élt írók mintegy a különbségek nagy iskoláját alkotják, mi teremtsük meg itt a közösségbeforrás iskoláját.

Mondani sem kell, hogy azért mindegyikünk a maga zsenije szerint ír majd; hisz nem irhatunk jól és nem mondhatunk igazat csak a ma-

gunk zsenije szerint. Mindegyikünk átérzi a maga különbözőségét, amint mondtam: átérzi, de korántsem arra törekszik majd, hogy elváljék az emberektől, hanem mindig arra, hogy egyesüljön velük. Ez a legnagyobb művészet utja Sophoklestől Shakespeare-ig, Moliere-ig, Goetheig, Hugo-ig.

Nem irtóznak a hasonlóságtól. Szerencsés körülmények folytán néhányan bensőségesen megismertük a nép embereit, ezeket az „arany lelkeket“, akiről Michelet beszél. Manapság szép felkészültséggel könyvekkel ehalmozva korántsem követik apáikat, akik nem nyitottak ki soha egy könyvet. Aztán meg az összes nagy események lemeztelenítettek bennünket. A háború, a társadalmi dráma mindannyiunk számára azonos. A sorsszerűségek, amiket mind együttesen szenvedünk el, sokkal mélyebb hasonlóságot teremtenek, mint amilyen a képzelődésünkből vagy személyi képességeinkből eredő különbség. Van itt miből táplálni egy nagy irodalmat. S azután van a nép embereivel, felebarátainkkal még valami közös akarásunk. „Megváltoztatni az életet.“ Tudjuk, hogy az az új világ, amelyre törekszünk, nem születhetik meg csak az ő bátorságukból és a mienkből. Részt veszünk nyomoruságukban és harcukban s a kivívott győzelem utáni örömükben. Velük a szakadatlan átalakulás elvét és eszközeit védelmezzük. Mert nem vagyunk oly' naivak azt hinni, hogy az azonnali nagy átalakulás, amin munkálkodunk — az utolsó. Minden előregszik és minden elrútul. Minden megszokottá válik. De az emberi szellem forrásai kimeríthetetlenek. Egyik forradalom szüli a másikat: egyre igényesebbet, úgy a méltóság, mint a szabadság tekintetében. Ez maga a történelem mozgása. A kultúrát védelmezni annyi, mint biztosítani e mozgás folytonosságát. Az ember természete az, hogy túlszárnyalja önmagát. Harccal és gondolkodással kell segítségére lenniük a mindenkori „túlszárnyalás“ lehetőségeinek megteremtésében.

Jómagam pesszimizmus nélkül nézek a jövőbe. A szocializmusra fogadok. A fasizmusra, az emberiség túlnyomó tömegének szolgaságára fogadni annyi, mint az emberi szellem ellen fogadni. Az ilyen fogadásokat mindig elvesztik. Valamivel több bátorság, még több becsület, valamivel erősebb átélése annak, amivel egyesek másoknak tartoznak és a jövő, bajtársak, a mienk.

PAUL NIZAN: A HUMANIZMUSRÓL

A humanizmus a történelemben lényege szerint mithológia. Olyan reményeket ébresztett holmi képzeletbeli egyetemes emberben, amiket nem válthatott valóra; bár a humanistáknál tapasztalható kétértelműséget inkább a történelem ellentállása, mint a saját akaratuk szülte. Törekvéseik kudarcra voltak ítélve: ezt nem tudták. A humanizmus szötte ábrándjait: egyik ábrándja az ember tökéletessége, a másik az egyetemesége volt. Elszórtan megtalálhatjuk e törekvéseket Aristotelestől Spinozáig, a renaissance-től Goetheig. Ám a társadalmak osztálytagoltsága mindenkor megakadályozta az embert önmaga kiteljesítésében. Azonkívül: a humanista elméletnek két próbaköve volt...

Első gyöngéje: hogy semmit sem akart kockáztatni. Veszedelemesen sokat adott arra a gondra, amivel a gondolkodók időleges biztonságukat s a falakat óvták, melyek oltalmában tovább fűzhették gondolataikat. Erasmus óvatossága és gondja, hogy soha le ne kösse magát se Luther, se Róma oldalán szinte az egész humanista hagyományt uralja. Descartesnál ugyanez az eset. Ezek a gondolkodók kissé túlságosan is alakoskodtak: nem szeretem a humanisták óvatos álcáit. Descartes azt mondta: